

Verso libero – volný verš jako prostředek poezie

V tomto textu se zaměřím na užití volného verše jako významového prostředku v poezii. Volným veršem zde myslím verš, ve kterém se nepracuje s obvyklými básnickými prostředky ovlivňujícími zvukovou stránku básně, tedy například stálý počet slabik ve verších, přízvuky, délky samohlásek atd. Proberu zde z hlediska volného verše tvorbu několika významných autorů a budu citovat z jejich tvorby.

Prvním autorem, který ve větší míře užil volný verš ve svém díle, byl Walt Whitman. Svým stylem tvorby tak v druhé polovině 19. století ovlivnil poezii celosvětově. V jeho básních dává lyrický subjekt moc dobře najevo svobodu svého projevu. Plně využívá možností veršů bez básnických prostředků obvyklých pro tehdejší dobu. Podobně jako většina moderních autorů si Walt Whitman uvědomil, že nejen obsah, ale i forma má zásadní dopad na význam. Právě volný verš dal jeho poezii to, co tolik opěvoval. Pokud jsou slova jeho básní duší svobody, tak jejich forma je holubice, která tuto duši střeží ve svém těle. Walt Whitman svým volným veršem *ztělesnil* svobodu.

21

*Jsem básník Těla a jsem básník Duše,
nebeská blaženství mě provázejí a pekelná muka mě provázejí,
ta první v sobě roubuji a množím, ta druhá překládám do nové řeči.*

*Jsem básník ženy právě tak jako muže
a pravím, že je to stejně nádherné být ženou, jako být mužem,
a pravím, že není nic nádhernějšího než matka člověka.*

*Zpívám zpěv plný rozpínavosti a pýchy,
dost už jsme kolem sebe měli poklonkování a prošení
ukazují, že mírou všeho je vývoj. (...) ¹*

Whitman chtěl vytvořit něco nového a věděl, že bude inspirovat i básníky budoucí. Věděl, že je průkopníkem formy. Navíc obsahují jeho básně také politický podtext, kterým je oslava demokracie a svobody jednotlivce:

(...) Bylo-li dílo těchto básníků (pozn. A. Tennyson, R. Browning a G. Carducci) útekem od současnosti a protestem proti soudobému světu měšťácké kultury, znamenala tvorba jednoho z největších amerických básníků Walta Whitmana (1812 – 1892) optimistické vyznání víry v člověka, v ideály demokracie a volného života. (...) ²

Volný verš se podobně jako Španělská chřipka rozšířil ze Spojených států po celém světě a to hlavně do Evropy. Obojí zasáhlo dalšího z průkopnických vizionářů-básníků ve své nejsilnější formě. Guillaume Apollinaire však nehledal pouhé osvobození poezie, šlo mu o něco víc. Přitom podobně jako básně Walta Whitmana mají i ty jeho optimistický postoj k okolí, který je plný ideálů a přitakávání světu. Svě *Pásmo* (1912) napsal metodou volných asociací, onen způsob tvorby je zde zcela klíčový, pokud se snažíme dílu porozumět.

*(...) Zornice Kristus oka
Dvacátá zornice dvou tisíciletí ví co a jak
A stoupá v ptáka změněna jak Ježíš do oblak*

¹ Whitman, W.: Zpívám o sobě. Praha, Československý spisovatel, 1983. s. 87.

² Balajka, B. a kol.: Přehledné dějiny literatury. Praha, SPN, 1970. s. 318.

*Ďáblové k němu hlavy obracejí z tmy svých slují
 Napodobuje judského Šimona kouzelníka pokřikují
 Řvou že když lítat umí má prý zván být lítící
 Sličného krasojedce obklopuje andělský kůr
 voltežující (...) ³*

Apollinaire bych označil jako „vědce“ poezie. Jeho básně jsou experiment připravený na autora samého. Nechá proudit své myšlenky a asociace a z nově vzniklých souvislostí vytváří poezii. Pokud Whitman dostal svobody formy, Apollinaire dosáhl svobody obsahu, potažmo významu. Poezii totiž nacházel ve vzájemné korelaci slov. Ve svých básních užíval obecně známé a zažité formulace v takových souvislostech, že jeho verše samy byly nakonec novou skutečností. Právě volný verš se zdál být ideálním a nejméně omezeným prostředkem podobného počínání. Proud myšlenek a pocitů, neustálé přemísťování z místa na místo lyrického subjektu vyvolává ten tolik žádaný pocit osvobození mysli. Zdá se, že Apollinairovi nešlo jen o vyvázání poezie z okovů zažitých konvencí, a těžko zde také hledat Whitmanův politický podtext. Možná šlo o myšlenkové osvobození celého lidského společenství. Na podobné tezi byly pravděpodobně vystaveny základy surrealismu.

Právě Apollinairova poezie je zřetelný příklad užití volného verše v avantgardní poezii, ale spolu s ním začalo podobným způsobem tvořit nemalé množství dalších autorů a každý svým signifikantním stylem. Český básník, který též nechal tvorbou promlouvat své podvědomí a je z hlediska volného verše zvláště zajímavý, je Konstantin Biebl. Jako více nejen českých tvůrců, tak i on vystřídal ve své tvorbě mnoho různých stylů a můžeme sledovat určitý vývoj v jeho tvorbě. Mě však zajímají ty básně, kde užil volného verše, to znamená hlavně sbírky *Nový Ikaros* (1929) a *Nebe peklo ráj* (1930). Biebl byl přitom velice schopným autorem básní s veršem vázaným, jak se můžeme přesvědčit v některých jeho dřívějších sbírkách, jako je například sbírka *Věrný hlas* (1924):

DÍTĚ

*Z malého míče jak na jaře z poupěte
 krásný svět vyrůstá v rukou dítěte*

*Balónek v parku do výše vzlétá
 není v něm tíhy tohoto světa*

*Až se ti jednou chlapečku plavý,
 modrý míč do trávy zakutálí,*

*ať nikdo z chodců, hledících zpovzdálí,
 svou bolestnou rukou svět tvůj nezkalí ⁴*

Básně psané podobným stylem působí silně poetickým a citově zabarveným dojmem. Lyrický subjekt hledá krásu v okolním světě a hledá v něm i pravdu. Rozdílem u básní s volnějším veršem je samozřejmě způsob tvorby. Biebl nejspíše inspirován moderní poezií přestává hledat krásu v podstatě okolních věcí a v opojení světem a začne jako surrealista zkoumat své myšlenky, a též je asociativně nechá proudit. Autenticita jeho básní již nespočívá pouze v subjektivních pocitech z okolí, ale spočívá opět v osvobození mysli. Možná, že metodou volných asociací se subjektivní pohled autora na okolní svět přiblíží čtenáři mnohem lépe než sebeniternější popis pocitů. Báseň ze sbírky *Nebe peklo ráj* (1930):

³ Apollinaire, G.: *Alkoholy*. Praha, Odeon, 1996. s. 10.

⁴ Biebl, K.: *Dobrodruh*. Praha, Odeon, 2018. s. 7.

ZRCADLO ČASU

*Každou chvíli díváš se na hodiny
 Jako kdybys přecházel po peróně
 A vteřiny míjejí
 je sedm hodin
 Začíná pršet
 A všechna okna v prvním poschodí
 mění se náhle v orientální vlak
 Ale nic se neděje kromě rychlosti
 Cítíš jak tvoje tvář stává se zvolna zrcadlem
 času*

*Půl osmé! začínají ti šedivět vlasy
 Hodiny divadlo hrůzy
 Přestává pršet
 je osm hodin
 Konečně přichází nějaká stařenka ⁵*

Zdá se, že je volný verš s asociativní metodou svázán. Souvisí to právě s celkově svobodnějším vyzněním textu. Objevili se však i autoři, kteří naopak velice pečlivě skládali slovo po slově přesně takovým způsobem, aby to vyhovovalo poslání básně, což opět díky široké variabilitě umožní snad pouze volný verš, nebo další více prozaizované formy poezie. Když zůstaneme v českém prostředí, za zmínění stojí jistě Jiří Kolář. Samozřejmě témata jeho básní se v průběhu jeho tvorby různým způsobem proměňovala, ale můžeme si všimnout jednoho velice důležitého aspektu. Kolář se slovy zachází jako se stavebníci. Podobně jako surrealističtí předchůdci, tak i on staví na souvislostech zdánlivě nesouvisejících slov, avšak způsob tvorby se zdá být odlišný. Samozřejmě ale nemohu tušit, jakým způsobem kterýkoliv z básníků doopravdy tvořil. Kolář však nedával dohromady jen slova, která mu asociacemi vyvstala na mysli z podvědomí, zdá se, že zcela vědomě bral významově nepřilíš zatížená slova a poskládal z nich text. Vlastně popisoval úplně všední záležitosti a v nich hledal poezii. Tato báseň pochází ze sbírky *Ódy a variace* (1946):

RÁNO

*Střechy vzlétají
 Dlouhé ubrusy plísně visí v cárech z drátů
 A řinou
 Po slizkých tělech kandelábrů
 Na rozmodralý asfalt
 Z boláků hotelů
 Uniká vyfintěný hnis
 Praménky
 Proplétající se kolem zdechlých opon
 Reklamních tabulí
 Kolem tetanovitých štítů
 A umírajících ohrad
 Vnikají
 Za sklíčeného smíchu rozdrancaných střevíčků*

---

⁵ Biebl, K.: Dobrodruh. Praha, Odeon, 2018. s. 91.

*A pozdravů chrchlou zřízenců návěstních ústavů
k trnoucemu srdci předměstí*

Svítání

Zamačkává štěnice ohnípaných očí lamp

Veliké červené plakáty...

Zvony rolet hlaholí⁶

Volný verš zdaleka není to nejdůležitější, čeho bychom si na podobných básních měli všimnout, je ale skvělým prostředkem k dosažení přirozenosti sdělení. Díky němu je podtržena všední a obyčejná stránka slov v básni obsažených.

Uvolněný verš však spíše bývá prostředníkem k vyjádření nesouhlasu s konvencemi, jak už jsem popsal u komentáře díla Walta Whitmana výše. Nyní ale mluvím o společenských konvencích, proti kterým ve všech dobách nějací umělci svou tvorbou vystupovali a vystupují. Ukázkový případ těchto tendencí a zároveň použití volného verše můžeme najít opět na americkém kontinentu. Jedná se samozřejmě o Beat generation. Allen Ginsberg ve svém *Kvílení* (1956) užije volný verš jako nejspíš nikdo před ním. Stane se z něj dokonalý prostředek k zachycení autenticity. Jeho básně získají upřímnost a naléhavost, kterou by vázaným veršem těžko získal.

Ameriko

Ameriko, dal jsem ti všecko a teď nejsem nic,

Ameriko, dva dolary a sedmadvacet centů 17. ledna 1956.

Zcvoknu se z toho, co se mi pořád honí hlavou.

Ameriko, kdy skončíme s lidským válčením?

Jdi do prdele se svou atomovou pumou.

Není mi dobře, neotravuj.

Nenapíšu báseň, dokud nebudu ve své kůži.

Ameriko, kdy budeš andělská?

Kdy si svlíkneš šaty?

Kdy se na sebe podíváš očima hrobu?

Kdy budeš hodna miliónu svých trockistů?

Ameriko, proč jsou tvé knihovny plné slz?

Ameriko, kdy pošleš do Indie vajíčka?

Tvé nesmyslné požadavky mi lezou krkem. (...)⁷

Chceme-li hledat podstatu těchto básní, nejspíš spočívá právě v upřímnosti, lyrický subjekt mluví pravdu a myslí to vážně. Říká fakta a vyjadřuje svůj názor. Opět to souvisí se způsobem tvorby, většina podobných básní byla psaná na jeden zátah, básně jsou tak asi opravdu autentické. Mimochodem není náhodou, že tak často se Ginsberg odkazuje právě na Walta Whitmana, beatníci jsou vlastně jeho následovníky, i když, vlivem doby, poměrně rozdílnými. Sám Allen Ginsberg okomentoval formu své tvorby dosti výstižně:

Chci napsat divokou stránku, tak divokou a čistou (opravdu čistou), jako je mysl – žádné cpaní myšlenek do svěrací kazajky – něco jako hledání rytmu myšlenek a jejich přirozeného výskytu a vzdáleností a symbolických paradigmat⁸

⁶ Kolář, J.: Svědek. Praha, Odeon, 2010. s. 17.

⁷ Ginsberg, A.: Kvílení a jiné básně. Praha, Argo, 2015. s. 41.

⁸ Tytell, J.: Nazí andělé. Olomouc, Votobia, 1996. s. 230.

Rád bych ale nezůstal jen u básní autorů, kteří všichni svým volným veršem nabourávají zašlé konvence formy, způsobu tvorby, či společnosti. Podobných autorů, kteří by též stáli za zmínění, je jistě mnohem více a objevují se napříč minulým i tímto stoletím. Toto téma by se jistě dalo zpracovat mnohem podrobněji. Chci zde ale poukázat na jednoho posledního autora. Byl to populární autor, kterého primárním objektem zájmu nebylo psaní básní. Mluvím tu o Leonardu Cohenovi (1934 – 2016). Jeho básně tematizují hlavně intimní a erotické záležitosti, některé se věnují zcela banálním sdělením každodenního života, jindy jde o ironické, nebo satirické texty.

MĚSÍC

*Venku svítí měsíc.
Viděl jsem tu velkou nekomplikovanou věc,
když jsem se byl před chvilkou venku vyčurat.
Měl jsem se na něj dívat déle.
Jako milenec měsíce nestojím za nic.
Podívám se na něj, a tím to
pro mě a pro měsíc hasne.⁹*

Nemyslím, že volný verš (zde možná spíše prozaizovaný) je zde užít k nabourání jakýchkoliv konvencí, které už jsou stejně v době vzniku textu dávno mnohem volnější. Báseň spíš vypadá, jako by nám ji přímo lyrický subjekt recitoval, je jako přímá řeč. Myslím, že tento typ verše je užít zcela z praktického hlediska, báseň tak vyzní autenticky, čtenář jí věří. Opět se vracíme k tendencím literatury Allena Ginsberga, tady je však text zcela nezatížen hlubším sdělením.

Banalita je tedy poslední a neméně důležitý aspekt poezie, kterého bychom bez uvolnění verše těžko dosáhli.

TISÍCE

*Z tisíců těch,
co jsou známí
nebo by chtěli být známí
jako básníci,
jsou možná dva tři
opravdoví
a ostatní jsou podvodníci,
co se poflakují kolem posvátných hájemství
a snaží se vypadat autenticky.
Netřeba uvádět,
že jsem jeden z nich,
a to je celý můj příběh.¹⁰*

⁹ Cohen, L.: *Kniha toužení*. Praha, Argo, 2008. s. 52.

¹⁰ Cohen, L.: *Kniha toužení*. Praha, Argo, 2008. s. 79.

Prameny

Apollinaire, G.: Alkoholy. Praha, Odeon, 1996. překlad Petr Kopta

Biebl, K.: Dobrodruh. Praha, Odeon, 2018. – kompilace básní z různých sbírek

Cohen, L.: Kniha toužení. Praha, Argo, 2008. překlad Miroslav Jindra

Ginsberg, A.: Kvílení a jiné básně. Praha, Argo, 2015. překlad Jan Zábřana

Kolář, J.: Svědek. Praha, Odeon, 2010. – kompilace básní z různých sbírek

Whitman, W.: Zpívám o sobě. Praha, Československý spisovatel, 1983. překlad Ivan Skála

Odborná literatura

Balajka, B. a kol.: Přehledné dějiny literatury. Praha, SPN, 1970.

Menclová, V., Vaněk V. a kol.: Slovník Českých spisovatelů. Praha, Libri, 2005.

Tytell, J.: Nazí andělé. Olomouc, Votobia, 1996.